

# خوارزمشاهیان از فراز تا فرود

نگارش

مهدی رامشت

|                     |   |                                                 |
|---------------------|---|-------------------------------------------------|
| سرشناسه             | : | رامشک، مهدی، ۱۳۵۴ -                             |
| عنوان و نام پدیدآور | : | خوارزمشاهیان از فراز تا فرود/ نگارش مهدی رامشک. |
| مشخصات نشر          | : | قم: مرکز نشر کتاب، ۱۳۹۵.                        |
| مشخصات ظاهری        | : | ۲۳۳ص.                                           |
| شابک                | : | ۹۷۸-۹۶۴-۷۲۱۸-۴۲-۹                               |
| وضعیت فهرست         | : | فیا                                             |
| نویسی               |   |                                                 |
| موضوع               | : | ایران -- تاریخ -- خوارزمشاهیان، ۴۷۰ - ۶۲۸ق      |
| رده بندی کنگره      | : | ۱۳۹۵ خ ۲۵/ر DSR۸۷۵                              |
| رده بندی دیویی      | : | ۹۵۵/۰۵۵                                         |
| شماره کتابشناسی     | : | ۴۲۱۹۸۱۰                                         |
| ملی                 |   |                                                 |
| طرح جلد و صفحه آرا  | : | سمیه امیری                                      |
| قیمت                | : | ۱۲۰۰۰ تومان                                     |
| شمارگان             | : | ۱۰۰۰ نسخه                                       |

Rameshk.dolatkhaneh@gmail.com

## فهرست مطالب

### فصل اول: جغرافیای تاریخی خوارزم

|    |                          |
|----|--------------------------|
| ۱۱ | جغرافیای تاریخی خوارزم   |
| ۱۳ | نام های خوارزم           |
| ۱۳ | وجه تسمیه خوارزم         |
| ۱۴ | حدود خوارزم              |
| ۱۵ | شهرهای خوارزم            |
| ۱۵ | آب و هوا                 |
| ۱۶ | موقعیت کشاورزی و باغداری |
| ۱۸ | اخلاق مردم               |
| ۱۹ | مذهب مردم                |
| ۱۹ | ورود اسلام به خوارزم     |

### فصل دوم: خاستگاه دولت خوارزمشاهیان

|    |                                                                           |
|----|---------------------------------------------------------------------------|
| ۲۵ | مروری کوتاه بر خاندان های حکومت گر بر خوارزم تا قبل از سلطنت خوارزمشاهیان |
| ۲۵ | حکومت های ایرانی و عرب                                                    |
| ۲۶ | آل افریغ                                                                  |
| ۲۷ | آل مأمون                                                                  |
| ۲۸ | دانش دوستی آل مأمون                                                       |
| ۲۹ | حکومت های ترک تا قبل از خوارزمشاهیان                                      |
| ۲۹ | ورود ترکان به جهان اسلام                                                  |
| ۳۱ | حکام ترک نژاد                                                             |
| ۳۲ | قباخانان                                                                  |
| ۳۳ | غزنویان                                                                   |
| ۳۴ | سلجوقیان                                                                  |
| ۳۷ | غوریان                                                                    |

**فصل سوم: تشکیل حکومت خوارزمشاهیان و مروری بر حوادث سیاسی و تشکیلات اداری این دولت**

|                                            |    |
|--------------------------------------------|----|
| زمینه‌ی تشکیل دولت خوارزمشاهیان .....      | ۴۳ |
| مروری بر حوادث مهم سلاطین خوارزمشاهی ..... | ۴۴ |
| قطب الدین محمد .....                       | ۴۴ |
| اتسز .....                                 | ۴۵ |
| صفات و سیره اتسز .....                     | ۵۱ |
| ایل ارسلان .....                           | ۵۱ |
| سلطانشا - تکش .....                        | ۵۳ |
| صفات و سیره تکش .....                      | ۵۶ |
| سلطان محمد .....                           | ۵۶ |
| امور داخلی سلطان محمد .....                | ۶۰ |
| سلطان محمد و حکمرانان امرای - کومنی .....  | ۶۱ |
| عاقبت سلطان محمد .....                     | ۶۲ |
| صفات و سیره‌ی سلطان محمد - واررث .....     | ۶۳ |
| سلطان جلال الدین .....                     | ۶۴ |
| پایان کار سلطان .....                      | ۶۹ |
| صفات و سیره‌ی سلطان .....                  | ۷۰ |
| مناصب اداری دولت خوارزمشاهیان .....        | ۷۱ |
| سلطان .....                                | ۷۱ |
| خوارزمشاهیان و منشور سلطنت .....           | ۷۱ |
| ویژگی‌های سلطان .....                      | ۷۲ |
| درگاه یا بارگاه .....                      | ۷۴ |
| چترداری .....                              | ۷۵ |
| به تخت نشستن .....                         | ۷۵ |
| امرای دربار .....                          | ۷۶ |
| وزیر .....                                 | ۷۶ |
| دیوان‌ها .....                             | ۷۷ |

|         |                                 |
|---------|---------------------------------|
| ۷۸..... | متناسب                          |
| ۸۱..... | حوادث فرهنگی دوران خوارزمشاهیان |

### فصل چهارم: حوادث فرهنگی دوران خوارزمشاهیان

|         |                                   |
|---------|-----------------------------------|
| ۸۳..... | اوضاع فرهنگی در زمان خوارزمشاهیان |
| ۸۴..... | مدارس ادبی                        |
| ۸۴..... | مدرسه‌ی نظام الملک مسعود          |
| ۸۵..... | مدرسه‌ی خوارزمشاه                 |
| ۸۵..... | پنج مدرسه‌ی خوارزم                |
| ۸۵..... | مدرسه‌ی شمس الاسلام خسکا بابویه   |
| ۸۵..... | مدرسه‌ی یمیه                      |
| ۸۶..... | مدرسه‌ی خنوتیه                    |
| ۸۶..... | مدرسه‌ی سلطانیه: نیشابور          |
| ۸۶..... | مدرسه‌ی شرقیه                     |
| ۸۶..... | مدرسه‌ی جلال الدین منکبر          |
| ۸۷..... | علما و ادبا                       |
| ۸۹..... | دیگر علما و عرفا                  |
| ۹۲..... | منجمان                            |
| ۹۳..... | اطباء                             |

### فصل پنجم: تعاملات خوارزمشاهیان و عباسیان

|          |                                                                    |
|----------|--------------------------------------------------------------------|
| ۹۷.....  | تعاملات خوارزمشاهیان و عباسیان                                     |
| ۹۹.....  | الناصر لدین الله                                                   |
| ۱۰۶..... | اقدامات و تحریکات الناصر علیه خوارزمشاه                            |
| ۱۰۶..... | سال (۵۹۰ ق) درخواست خلیفه از خوارزمشاه جهت دفع طغرل و فرستادن خلعت |
| ۱۰۷..... | سال (۵۹۱ ق) همراهی قتلغ اینانچ و ابن قصاب و شکست دادن خوارزمیان    |
| ۱۰۸..... | سال (۵۹۱ ق) بسیج لشکر خلیفه به اصفهان                              |
| ۱۰۹..... | سال (۵۹۱ ق) فرستادن خلعت و فرمان برای کوکجه                        |
| ۱۰۹..... | سال (۵۹۲ ق) دست یافتن ابن قصاب بر همدان                            |
| ۱۱۱..... | سال (۵۹۴ ق) تحریک غیاث الدین غوری جهت حمله به بلاد خوارزمشاه       |
| ۱۱۲..... | سال (۵۹۵ ق) ارسال خلعت و فرمان حکومت از سوی ناصر برای تکش          |

|     |                                                                 |
|-----|-----------------------------------------------------------------|
| ۱۱۲ | قبل از (۶۰۷ ق) نامه‌ی خلیفه به قراختاییان                       |
| ۱۱۳ | (۶۰۸ ق) ایجاد رابطه با اسماعیلیان                               |
| ۱۱۳ | (۶۰۸ ق) مقدم داشتن کاروان اسماعیلیان بر کاروان خوارزمشاهیان     |
| ۱۱۳ | (۶۰۹ ق) شرکت در تشکیل اتحاد با جلال الدین حسن و ازبک علیه منگلی |
| ۱۱۴ | (۶۰۹ ق) درخواست خلیفه برای به خدمت داشتن چند فدائی و قتل اُغلمش |
| ۱۱۵ | (۶۰۹ ق) نقشه کشتن والی مکه ابوهارون                             |
| ۱۱۵ | (۶۱۴ ق) تحریک چنگیز با ارسال قاصدی و دعوت از او                 |
| ۱۱۶ | (۶۲۰ ق) واگذاری پنهانی قلمرو غیاث الدین به دائی او              |
| ۱۱۶ | امتناع - لغو از اقدام به جهاد علیه فرزندان                      |
| ۱۱۶ | اقدامات - حریمات خوارزمشاه علیه الناصر                          |
| ۱۱۷ | (۶۰۷ ق) درخواست خوارزمشاه از خلیفه جهت خواندن خطبه به نام او    |
| ۱۱۸ | (۶۱۴ ق) تصرف سهین جبل                                           |
| ۱۱۸ | (۶۱۴ ق) استفتاء از علماء مصری بر عدم مشروعیت خلافت ناصر         |
| ۱۱۹ | (۶۱۴ ق) نامزد کردن علاءالملک، برمذی جهت خلافت                   |
| ۱۲۰ | (۶۱۴ ق) لشکرکشی جهت تصرف فدا                                    |
| ۱۲۱ | (۶۱۴ ق) آمدن سلطان به مرو و انتخاب خلیفه از خطبه                |
| ۱۲۲ | ناصر و حمله‌ی مغول                                              |
| ۱۲۴ | روابط سلطان جلال الدین با خلافت عباسی                           |
| ۱۲۴ | الناصر لدين الله                                                |
| ۱۲۶ | الظاهر                                                          |
| ۱۲۷ | المستنصر                                                        |
| ۱۲۸ | اسماعیلیان                                                      |
| ۱۳۰ | روابط خوارزمشاهیان با اسماعیلیان نزاری                          |
| ۱۳۵ | سخن آخر                                                         |
| ۱۳۸ | منابع و مأخذ                                                    |

### پیش گفتار

## لَقَدْ كَانَ فِي قِصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ

یکی از مناطق باستانی و تاریخی ایران زمین، خوارزم است. این سرزمین در دو سوی آمو دریا قرار دارد. به ویژه بخش های غربی آن با نهرهای متعدد طبیعی تا دریای مازندران را سرسبز و حاصل خیز کرده بود و از دیرباز یکی از ولایات سرحدی ایران زمین با سرزمین ترکان و غزها محصور می شده است. به اعتقاد بعضی خوارزم همان «ایرانویج» مذکور در اوستاست که مبدأ حرکت قوم آریایی به فلات ایران بوده است. نام آوران برخاسته از خوارزم، چونان ابوریحان بیرونی، جاز الله زممشی، شیخ نجم الدین کبری، پوریای ولی و... این ولایت را به شهرت جهانی رسانده است.

فرمانروایی خوارزمشاهیان را که فرزندان نوشتکین تشکیل دادند، در ابتدا حاکمان محلی بودند که از سوی سلجوقیان برای اداره ی خوارزم انتخاب شدند و از زمان اتسز در فکر استقلال بودند. تکیس با اتحاد سیاسی متوازن و مدبرانه و تشکیل دولت منظم، حکومت خود را به مقام امپراتوری اعتلا بخشید و با همکاری خلیفه ی عباسی سمرقند را نابود کرده و به عنوان سلطان دست یافت. سلطان محمد، با نابودی حکومت های سمرجوار، قدرت خود را تثبیت کرد و اقدام به لشکرکشی به بغداد نمود که سودی نداشت. سلطان جلال الدین هم نتوانست چند صباحی در مقابل مغولان بایستد و به خاطر عدم بصیرت، از آنان شکست خورد و سرانجام نیز هم حکومت خوارزمشاهیان و هم خلافت عباسی به دست مغولان برچیده شدند.

این پژوهش در پنج فصل تنظیم شده است:

فصل اول: در جغرافیای تاریخی خوارزم.

فصل دوم: در خاندان های حکومت گر تا قبل از دولت خوارزمشاهیان.

فصل سوم: در تشکیل دولت خوارزمشاهی.

فصل چهارم: در حوادث فرهنگی.

فصل پنجم: در تعاملات خوارزمشاهیان و عباسیان.

مهدی رامشک - بهار ۱۳۹۵